

УДК: 37. 013. 43: 502. 31

ЕКОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУСПІЛЬСТВА

Т.Ф. Мельничук, кандидат педагогічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розглянуто деякі проблеми екологічного стану планети, фактори формування принципово нового світогляду на екологічну культуру людства шляхи підвищення загальної культури суспільства.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Становлення екології як науки ХХ століття пов'язане з іменами таких видатних вчених, як Б. Іоганзен, Г. Вікторов, В. Беклемішев, А. Пірс, В. Шелфорд та інші.

Дослідник російських і українських (Полтавських) родючих земель В.В. Докучаєв створив вчення про природні зони й ґрунти і виступав за обережне ставлення до чорнозему, називав його "царем ґрунтів", вважаючи, що важливою причиною посухи і низької врожайності є безсистемне використання чорноземів, вирубка лісів у долинах річок, що призводить до зниження рівня ґрунтових вод, погіршення водно-повітряного режиму ґрунтів. Для підвищення продуктивності землеробства замало тільки техніки, необхідною є "добра воля, просвещенный взгляд на дело и любовь к земле" [6].

Російський вчений Г.Ф. Морозов уперше дав наукове визначення лісу, як глобального акумулятора сонячної енергії, що впливає на клімат, ґрунти, баланс

кисню та вуглекислого газу і ввів поняття "легені планети". У своїй праці "Основное учение о лесе" автор писав: "Лес не есть только общежитие древесных растений, он представляет собою общежитие более широкого порядка: в нем не только растения приспособлены друг к другу, но и животные к растениям и растения к животным, все это взаимно приспособлено друг к другу, и все это находится под влиянием внешней среды. Это взаимное приспособление всех живых существ друг к другу в лесу, в тесной связи с внешними географическими условиями, создает в этой стихии свой порядок, свою гармонию, свою устойчивость и то подвижное равновесие, какое мы всюду наблюдаем в живой природе, пока не вмешается человек." [7]. Слід зазначити, що Г.Ф. Морозов був одним із фундаторів створення Кримського заповідника як пам'ятника природи.

Реалії сьогодення свідчать, що через так званий "парниковий ефект" температура Землі підвищилась на 1 °С, в результаті, підвищився рівень морів, почали

танути льодовики, відбулися зміни кліматичних зон і, як наслідок, почали часто виникати цунамі, торнадо, посухи. Якщо 10 років тому від цього страждав 1% населення, то зараз – 10% людей планети потерпає від різноманітних катаклізмів. Природа помщається людині за відношення до себе і, якщо ситуацію не змінити на краще, то, за прогнозами аналітиків, від різних хвороб, нестачі води та їжі, різного роду природних катастроф через 200 років загине половина населення планети.

Забруднення атмосфери Землі відбувається внаслідок природних явищ (викиди вулканічної маси, лісові та степові пожежі тощо) та штучних (антропогенних) впливів, які поділяються на:

- транспортні (відпрацьовані матеріали всіх видів транспорту);
- виробничі (забруднення після виробничого процесу);
- побутові (забруднення після спалювання палива та переробки побутових відходів).

Всесвітня історія культури знає багато прикладів, коли порушується рівновага між природою та діяльністю людини, що стає причиною навіть загибелі цивілізації. Так, серед декількох причин закінчення існування цивілізації народу майя, була вирубка лісів для обробки каміння пірамід термічним способом, що порушило температурний баланс природного середовища і призвело до осушення земель – вони стали непридатними до використання.

Виклад основного матеріалу. Екологічна культура – це спосіб життєдіяльності людини, який успадковується та виховується в процесі взаємовідносин з навколишнім середовищем, сприяє здоровому способу життя, стійкому соціально-економічному розвитку, екологічній безпеці країни, кожної людини і є складовою загальнолюдської культури.

Основний принцип екологічної культури – це відповідність соціального та природного як єдиного цілого, гармонізація взаємовідносин суспільства і природи, формування людини нового типу – людини епохи ноосфери.

Поняття "ноосфера" (від грец. ноос – розум і сфайрос – сфера) виникло у 20-х роках минулого століття і було запропоноване французькими філософами Е. Леруа та Т. де Шарденом, які "сферою розуму" вважали вираження божественного духу. Наукову ж концепцію ноосфери розробив В.І. Вернадський, який розумів її як сферу взаємодії суспільства й природи, де розумна людська діяльність стає головним, визначальним чинником, тобто як сферу, перебудовану колективним розумом. Він стверджував: "Ноосфера є новим геологічним явищем на нашій планеті. У ній людина вперше стає величезною геологічною силою. Вона може і повинна своєю працею і розумом перебудувати область свого життя, перебудувати докорінно порівняно з тим, що було раніше." [1]. Людство, озброєне науковою думкою, вважав вчений, має стати вирішальною силою, яка надалі визначатиме еволюцію нашої планети.

Сутність ноосфери можна визначити таким чином: узгодженість процесів неживої природи забезпечується механізмами саморегуляції, а узгодженість характеристик природного середовища і суспільства здійснюються розумом і волею людини, тобто йдеться не про руйнівне втручання в природу, а про науково обґрунтоване збереження на Землі умов для безпечного проживання людей. Визначальним фактором стає не стихія природного розвитку, а інтелект людини. Визначальна роль природних умов у житті суспільства була висунута ще Платоном, проте набула поширення набагато пізніше.

За словами В.І. Вернадського: "Історичний процес на наших очах докорін-

но змінюється. Вперше в історії людства інтереси народних мас — усіх і кожного — у вільній думці особи визначають життя людства, є мірою його уявлень про справедливість. Людство загалом стає потужною геологічною силою. І перед ним, перед його думкою і працею постає питання про перебудову біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого. Цей єдиний стан біосфери, до якого ми, самі не зауважуючи цього, наближаємося і є "ноосферою" [1].

Екологічна культура — це кодекс законів, норм поведінки людини відносно природи, тобто, природна етика. Невиконання цих норм призводить до катастрофічних наслідків. Така, здавалось би, невелика проблема, як утилізація використаних батарейок до різних технічних приладів, з огляду на їх величезну кількість, може бути екологічною проблемою, — за статистичними даними населення України використовує в рік 9 102 600 000 штук батарейок, що містять у своєму складі токсичні елементи, які потрапляючи в ґрунт можуть нанести навколишньому середовищу, а отже, людям, значної шкоди.

У Національному університеті біоресурсів і природокористування України проводиться культурно-просвітницька робота з екологічної культури серед студентів, наприклад, акції по зборі відпрацьованих батарейок під гаслами "Збережемо навколишнє середовище наступним поколінням" або "Відпрацьовану батарейку міняємо на цукерку", організовуються масові суботники по прибиранню садово-паркових територій. Викладачі та студенти університету проводять велику наукову роботу в різних напрямках екології та біотехнології, створюючи нові засоби біологічного захисту та оздоровлення навколишнього середовища, наприклад, препарати для профілактики хвороб у рослин.

Високої оцінки заслуговує відношення до природи, а отже, екологічна культура японського народу. Трагічні події на Фукусімі під час землетрусу виявили витримку, гідність, стриманість, відповідальність, організованість, взаємодопомогу населення країни. Влада Японської префектури Фукусіма планує посадити 20 тисяч дерев сакури на постраждалій території, аби через 30 років усіх бажаючих повернутись на рідні землі зустрів чудовий квітучий сад. Загалом сучасна екологія, метою якої є пошук шляхів оптимального розвитку людства на далеку перспективу, вироблення нових методів збереження біосфери планети, надає великого значення загальній культурі людини.

Вчені-аграрії на різних наукових зібраннях доводять, що проблеми гармонізації взаємин людини з природою, охорони довкілля, виховання у молоді бережливого ставлення до всього живого на землі, підвищення екологічної культури населення стають на сьогоднішній день найбільш актуальними. У свій час В.І. Вернадський відзначав: "Открытие земледелия, сделанное более, чем за 600 поколений до нас, решило все будущее человечества... Основываясь на этой великой победе, человек уничтожил "девственную" природу. Он внес в нее массу неизвестных, новых химических соединений и новых форм жизни культурных пород животных и растений." [3]. Нерозумне, не обґрунтоване науково господарювання на планеті, бездумна інтенсифікація та хімізація заради підвищення врожайності й одержання надприбутків призводять до деградації державного багатства — чорноземних ґрунтів. Тільки висока свідомість людей та підвищення витрат на реалізацію екологічних програм з бюджету країни зможуть зупинити варварське знищення життя на землі.

Пріоритетними питаннями екологічної культури залишаються:

— підвищення рівня суспільної екологічної свідомості, що є головним завданням екологічної культури в Україні;

— формування екологічної культури в суспільстві методами практичного впровадження вмінь і навичок у сфері природоохоронної діяльності;

— популяризація користування екологічно чистими транспортними засобами (велосипедами, роликами) і корисності для здоров'я піших прогулянок;

— роз'яснення необхідності сортування смітєвих відходів, стосовно їхнього складу (органічного і неорганічного);

— проведення роз'яснювальної роботи серед населення про необхідність утилізації небезпечних приладів спеціальними засобами.

Екологічну культуру можна підвищити за рахунок вдосконалення екологічної освіти, формуючи гармонійно розвинуту особистість з гуманістичним світоглядом на природне середовище, даючи усвідомити негативні наслідки нещадної експлуатації природних ресурсів, тим самим залишаючи нащадків з соціально-економічними проблемами. Навіть у туристів є неписаний закон, за яким необхідно залишати на місці ночівлі сірники, продукти харчування та воду для інших, незнайомих людей.

Під впливом В.І. Вернадського з його ідеєю про гомосферу (людську сферу), академік Д.С. Лихачов у своїй праці "Екологія культури" наголошував: "Сохранение культурной среды — задача не менее существенная, чем сохранение окружающей природы. Если природа необходима человеку для его биологической жизни, то культурная среда столь же необхо-

дима для духовной, нравственной жизни, для его "духовной оседлости", для его привязанности к родным местам, для его нравственной дисциплины и социальности... До известных пределов утраты в природе восстановимы... Иначе обстоит дело о памятниками культуры, их утраты невосстановимы, ибо памятники культуры всегда индивидуальны, всегда связаны с определенной эпохой, с определенными мастерами. Каждый памятник разрушается навечно, ранится навечно... Чтобы сохранять памятники культуры, необходимые для "нравственной оседлости" людей, ... нужны знания, и не только краеведческие, но и более глубокие, объединяемые в особую научную дисциплину — экологию культуры." [4].

З думкою Д.С. Лихачова погоджуються і вчені О.В. Прохоров, К.Е. Разлогов та В.Л. Рузин: "Экология культуры, как и экология природы, есть проблема не только сохранительная, но и проблема эволюционного развития, соположения вновь народившихся культурных видов и их взаимодействия с традиционно существующими... Именно такое широкое понимание экологии культуры, обращенное не только к традициям и истории, но и к будущему, к путям развития культуры, и составляет переход от традиционно-эмпирического, или оценочного мышления к мышлению в концепции экологии культуры" [5].

Тільки розумне, гуманне ставлення до природних ресурсів і культурних надбань людства дасть можливість збереження цього "цивілізаційного феномена" на благо всього живого на Землі.

Література

1. Вернадський В.І. Вибрані праці. — К.: Наукова думка, 2005. — 273 с.
2. <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
3. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера / Библиотека журнала ORGANIC UA. — К.: "APC", 2013. — Кн.10, Т.1. — 348 с.

4. Лихачев Д.С. Экология культуры: Прошлое — будущему. — М.: Наука, 1985. — С.12, 63.
5. Прохоров А.В., Разлогов К.Э., Рузин В.Л. Культура грядущего тысячелетия // Вопросы философии. — 1989. — №6. — С. 25.
6. Докучаев В.В. Русский чернозем: Отчет Вольному экон. обществу. — М.: Сельхозизд., 1952. — С. 636.
7. Морозов Г.Ф. Основное учение о лесе: Лекции, читанные в Таврическом университете. — Симферополь: Русское книжное издательство в Крыму. — 1920.

АННОТАЦІЯ

Мельничук Т. Ф. Екологічна культура як фактор підвищення культурного потенціала общества // Біоресурси і природопольовання. — 2013. — 5, № 3–4. — С. 152–156.

Рассмотрены некоторые проблемы экологического состояния планеты, факторы формирования принципиально нового мировоззрения на экологическую культуру человечества и пути повышения общей культуры общества.

SUMMARY

T. Melnychuk. Environmental culture as a factor of raising the general cultural potential of society // Biological Resources and Nature Management. — 2013. — 5, № 3–4. — P. 152–156.

Some problems of the Planet's ecological state, factors of the formation of fundamentally new world outlook on the environmental culture of mankind and ways of raising the general culture of society are considered.